

A LIPCSEI DEUTSCHE BÜCHEREI.

Lipce régi nevezetességei mellé (melyek köztudomásulag a világhírű nemzetközi vásár, Európa legnagyobb és legszebb pályaudvara és a Völkerschlachtdenkmal voltak) az utóbbi időben mind jobban felnyomul egy új látnivaló: a Deutsche Bücherei, a német nyelvű könyvtermelés központi gyűjtőhelye, mely mindössze 17 éves multja alatt hihetetlen tempójú fejlődésben ma már a világ egyik legnagyobb könyvtárává nőtte ki magát, a német könyvtárak között pedig a vezetők közé emelkedett: könyvállomány és használat szempontjából ma már a harmadik helyet foglalja el, rohamos gyarapodásával csak a Preussische Staatsbibliothek képes konkurrálni, belső organizációjának tökéletességével, berendezésének modernségével pedig még a német könyvtárak között is páratlanul áll.

Ennek a csodálatosan gyors könyvtárkarriernek nyitját első-sorban abban a tényben lelhetjük meg, hogy a Deutsche Bücherei a német *könyvkiadók* alapítása. Ezeknek körében született meg az az elhatározás, hogy a német nemzeti könyvtárt végre megszervezik s az anyag központi gyűjtését új alapra fogják fektetni: a világszerte szokásos kötelespéldány-rendszer helyett az önkéntes megajánlás rendszerére oly módon, hogy minden kiadót — legyen az vállalat, testület, vagy magános —, aki a világ bármely táján német nyelven megjelentetett valamit, felkéri kiadványuk egy példányának díjtalan átengedésére s egyben összes, 1913 óta megjelent s a jövőben kiadandó nyomdatermékeinek beszolgáltatására.¹ A könyvtár gyarapításának ez a teljesen szokatlan módja természetesen a könyv- és folyóiratujdonságok abszolút gyors és megbízható nyilvántartását

¹ Ez a kérelem nem vonatkozik napilapokra és zeneművekre, melyeket a Deutsche Bücherei elvből nem gyűjt. Viszont gyűjtési köre kiterjed a Német Birodalom területén megjelenő idegen nyelvű művekre, valamint a külföldi oly publikációira, melyek német szöveget is tartalmaznak.

és óriási terjedelmű levelezést tesz szükségessé (1929/30-ban például 26.922 nyomtatvány és levél ment ki beszerzési ügyben), de a beszerzéssel járó adminisztráció idővel egyszerűsödni fog, amint a könyvtár ismertebbé válik és a rendszeres beküldők száma gyarapodik. A legfontosabb követelményt: a gyűjési anyag hiánytalan megszerzését a tapasztalat szerint az önkéntes felajánlás rendszerével 99 0/0-ig sikerült megoldani. Évente ugyanis átlag 1 0/0-ra rúg azon újabban megjelent német könyvek száma, melyek a könyvtárban nincsenek meg.

De sikerült megoldást találni arra a nehéz kérdésre is: hogyan lehetne a könyvtár anyagát a nyilvánosság rendelkezésére bocsátani anélkül, hogy a könyveket kitegyék az elkallódás veszedelmének. A Deutsche Bücherei statutumai a házonkívüli kölcsönözést csak kivételes esetekben — kiadócégek-, hatóságokkal szemben — engedik meg; idegen könyvtár is csak az esetben kaphat kölcsön valamely művet, ha az Németország egyetlen más könyvtárában sem lelhető fel. Ezzel szemben minden könyvet meg lehet kapni olvasótermi használatra. Igaz, hogy a kényelemszerető olvasó a könyvet nem viheti haza, de más oldalon kárpótlást talál abban, hogy nem kell neki egy könyvre esetleg évekig várnia. Hogy ez a látszólag szigorú kölcsönzési rendszer helyes, azt a látogató közönségnek ugrásszerű gyarapodása világosan mutatja. (Ld. a függeléként közölt táblázatot.)

A Deutsche Büchereinek különleges jellegét az eddig kiemelt vonások adják meg: *célkitűzése* (az egész világ németnyelvű irodalmának hiánytalan gyűjtése), *beszerzési módja* (az önkéntes beszolgáltatás rendszere), s végül a *publicitás biztosítása az állomány teljességének megóvásával* (az archivum-rendszer a végsőkig liberális használati lehetőségek kombinálásával).

A könyvtár felépítését, organizációs rendszerét meghatározó alapelvek kiemelése után most már belenézhetünk kissé annak belső életébe, napi munkájába is. Első állomásunk legyen a szerzeményi osztály. Vajjon hogyan dolgozik ez?

A legtöbb német könyv már megjelenése előtt benn szerepel a könyvtár egyik kartoték-katalógusában, az u. n. «Fehl-Kartothek»-

ben, mely a német könyvkiadók napilapjának, a Börsenblattnak hirdetésein alapszik. E nyilvántartás alapján figyelmeztetik a «hanyag», vagy új kiadókat kiadványaik beküldésére s a cédulát csak akkor távolítják el a kartotékból, ha a könyv már befutott. Az organizált könyvkereskedésben megjelenő művek, folyóiratok nyilvántartása viszonylag nem sok gondot okoz s minden nagyobb nehézség nélkül jár a hivatalos testületek, hatóságok, városok, valamint a főiskolák kiadványainak megszerzése is. Már sokkal rejtettebb anyagot jelentenek az egyesületi kiadványok. Különböző árjegyzékek és bibliográfiák képezik itt a nyilvántartó munka alapját. Még nehezebb az u. n. «Privatdruck»-ok — azon üzemi, szabadkőműves, diákegyesületi, erotikus stb. munkáknak, amelyek könyvárusi forgalomba nem kerülnek — felfedezése. E téren a könyvtáron kívülállók is jelentős segítségére vannak a gyűjtés teljességének, amennyiben könyvadmányokkal és címbejelentésekkel járulnak e rejtett anyag felkutatásához. A célt jelentékenyen elősegíti a német könyvtáraknak amaz önkéntes elhatározása, hogy e kategóriába tartozó beszerzéseikről címleírást küldenek a Deutsche Bücherei-hez, hogy az bizonyos idő múlva kiadhassa a német «Privatdruck»-ok bibliográfiáját. — Nehéz feladat a külföldön megjelenő németnyelvű (vagy ily kivonatot tartalmazó) irodalom nyilvántartása is. Ennek figyelemmel kísérése és a kiadókkal való kapcsolat felvétele a szerzeményi osztály külön alcsoportjában történik, amely a külföldi nemzeti bibliográfiák állandó szemmel tartása alapján a világ minden részének német publikációt kiadó köreivel azonnal érintkezésbe lép (Magyarországon pld. kb. 230 hellyel áll, vagy állott összeköttetésben). Különös figyelemre méltatja az alosztály a kongresszusok munkáját, mert ezeknek összefoglaló jelentései csaknem kivétel nélkül egészben vagy részben németül jelennek meg.

Az elmondottakból kitűnik, hogy a szerzeményi osztály működésének súlypontja a beszerzendő anyag nyilvántartására, illetve felkutatására esik. Ha az osztály már megállapította, mit kell beszereznie, akkor sor kerül a levelezésre. A publikáló hely címére külön levélben, vagy nyomtatványon azt a kérést intézik, hogy írjanak alá egy kötelezvényt eddigé és a jövőbeni kiadványaik díjtalan átenge-

désére. A legtöbb esetben a kérés minden további nélkül sikerrel jár; többször előfordul, hogy a kiadó bizonyos feltételekkel hajlandó csak erre (pld.: a mindenkori ár bizonyos százalékanak megtérítésével vagy bizonyos felső értékhatárnak kikötésével); igen csekély azon esetek száma, amikor a könyvtár német könyvért teljes árt kénytelen fizetni. Az 1929/30. évben pld. mindössze 22.000 márkát kellett könyvbeszerzésre fordítani s ez összegben a segédkönyvtár és olvasóterem részére beszerzett idegennyelvű munkák ára is bennfoglaltatik.

Ha a beszerzési osztály fáradozásának gyümölcseként beérkezik a könyv, az ú. n. «Zugangstelle» fogadja, mely gyors és csak bizonyos alakosságokra vonatkozó vizsgálat után (pld. a kísérő levél adatai fedik-e a küldemény tartalmát stb.) már adja is azt tovább a másik állomásnak, hogy a könyv esetleges meglételet megállapítsák.

Ez az ú. n. kiadói katalógus («Verleger-Katalog») segítségével történik. Az egész világon páratlanul álló kiadói katalógus a könyvtár állományában meglévő összes műveket a kiadók, ill. beszolgáltatók neve alatt sorakoztatja fel. E katalógus gyakorlati haszna évről évre nő, valaha pedig óriási kultúrtörténeti fontossága is lehet, mint a világ német könyvtermelése hiánytalan és könnyen kezelhető forrás-gyűjteményének. Ha a beérkező könyv a kiadói katalógusban nem szerepel, akkor a gyarapodási naplókhoz kerül.

A Deutsche Bücherei raktárai nem szak-, hanem raktár-rendszer szerint vannak kiépítve, vagyis a könyvek beérkezésük sorrendjében kerülnek beállításra, a gyarapodási naplók tehát egyben helyrajzi katalógusokként szerepelnek. A gyarapodási naplók száma 9. A beérkező anyag ugyanis a naplók szempontjából három fő- és három alcsoportra oszlik. A főcsoportok felosztását a könyv jellege adja meg: külön tartják nyilván az egyes munkákat, külön a sorozatokat és külön a folyóiratokat. E főcsoportok alak szerint oszlanak három alcsoportra: ív-, negyed- és nyolcadrétű művekre. A gyarapodási naplók folyószámát jelzetként a beiktatásra kerülő könyvbe is beírják: ez lesz a mű raktári száma. A különböző rétnagyságokat gyakorlati szempontból betűkkel helyettesítik ($8^\circ = A$; $4^\circ = B$; $2^\circ = C$); az egyes művek jelzete a beszerzési évből, az alakot jelző betűből és

abból a számjegyből rakódik össze, mely alatt az illető munka a megfelelő gyarapodási naplóhoz befutott. Tehát egy 1931-ben megjelent 4° nagyságú egyes mű, amely az 1931-ben megjelent negyedretű kiadványok közül 268-nak érkezett be, a következő jelzetet kapja: 1931 B 268. Sorozatoknál az évszámot egy S (= Serie) betű, periodikáknál egy Z (= Zeitschrift) betű helyettesíti s a tulajdonképpeni gyarapodási szám mögé odakerül a sorozat megfelelő kötet-száma, folyóiratnál pedig az évfolyamszám. (Pld.: SB 5436/18, vagy ZB 12.805/2.) A folytatásos munkáknál és sorozatoknál a gyarapodási naplókat, amelyek csak az általános adatokat tartalmazzák, külön folytatásos kartotékkatalógusok egészítik ki: ezeken tartják nyilván az egyes részek beérkezését. A folyóiratoknál az anyag három részre van osztva: külön kezelik az évenként megjelenő periodikák kartotékjait, külön a folyóiratolvasóban kifektetettéket s ismét külön a többiekét. Ezen kívül van még egy katalógus a megszünt folyóiratokról s egy másik egyesített sorozat- és folyóirat-katalógus, mely a Deutsche Bücherei ismerte összes idevágó publikációkat magában foglalja. Hogy a gyarapodási osztály nagyüzemjellege semmiben sem marad el a beszerzési osztály nagystíliú organizációjától, arra bizonyos, hogy 1929/30-ban 23.000 egyes művet, 260 térképet, 3900 gyűjteménykötetet, 10.000 sorozatkötetet és 23.000 folyóiratkötetet kellett feldolgoznia. Különösen a periodikák okoznak rengeteg munkát, hiszen pld. a jelzett évben 3863 új folyóirat került bejegyzésre, a kurrens periodikák száma pedig a 31.000-et meghaladta.

Ha a beérkezett könyv a gyarapodási naplóba bejegyzést nyert, következik annak bibliográfiai feldolgozása. Ez két helyen történhetik. Ha a beérkezett könyv könyvárusi forgalomba kerülő újdonság (vagy ha egy folyóiratkötet 1. száma), akkor az ún. «Tägliches Verzeichnis» felé irányítják. Minden egyéb mű az úgynevezett «Alphabetischer Katalog»-hoz kerül.

Mi a szerepe és jelentősége a «Tägliches Verzeichnis»-nek? A könyvárusi forgalomba kerülő újdonságokról a német könyvkiadók szaklapjában (Börsenblatt f. d. deutschen Buchhandel) minden nap megjelenik egy jegyzék, melyet a Deutsche Bücherei állít össze a hozzá

beérkezett könyvek alapján. Ez az ú. n. «Tägliches Verzeichnis der im deutschen Buchhandel erschienenen Werke». Ezt a jegyzéket, ill. ennek heti összefoglalását, mely régebben «Wöchentliches Verzeichnis» néven volt ismeretes, most pedig a Deutsche Nationalbibliographie A) sorozataként jelenik meg, az egész világon ismerik és figyelemmel kísérik; Németország és a külföld könyvtárai és könyvkereskedői ennek alapján szokták német rendeléseiket eszközölni. E jegyzékbe pedig egy munka csak akkor kerülhet be, ha a Deutsche Büchereihez befutott. Ez aztán teljes mértékben megmagyarázza azt a készséget, amellyel a kiadók újdonságaik egy példányát ingyen átengedik a könyvtárnak, hiszen ez által könyveiknek legszélesebb körű közhírré tételét biztosítják, mégpedig a lehető legrövidebb idő alatt. A könyvtárnak a «Tägliches Verzeichnis»-t összeállító osztálya ugyanis minden nap teljesen feldolgozza a beérkező anyagot tekintet nélkül annak nagyságára (a 110-es napi átlagegység nagyon ingadozó szélsőségek eredője!), úgy hogy címléírása a beküldést követő második napon már megjelenhetik. A Tägliches Verzeichnis munkájának alapfeltétele a gyorsaság, hiányzó adatok kiegészítésére, hosszadalmas utánjárásokra itt nincs idő. Kiegészítő adatok bekérésére blanketták hivatottak, melyeknek visszaérkezése után a pótlásokat a heti összefoglalásba, vagy az ezen alapuló «Halbjahrs katalog», ill. «Fünfjahrskatalog»-ba be lehet toldani. A Tägliches Verzeichnis utalót sem ismer; azok a szavak, amelyekre később utaló készül, ritkítva vannak nyomtatva.

A Tägliches Verzeichnis utalóinak megírása már egy másik osztályban, az «Alphabetischer Katalog»-ban történik. Itt kapja meg a címléírás a végső simításokat: mégegyszer felülvizsgálják, elkészítik az utalókat, rávezetik a cédulára a jelzetet. Ugyancsak itt készítik a címléírásokat a Deutsche Nationalbibliographie második (B) sorozata számára azon újdonságokról, melyek könyv-árusi forgalomba nem kerülnek, melyek tehát tehát tágabb értelemben vett Privatdruckoknak tekintendők. Ezekon kívül itt katalogizálnak minden könyvet, amely a Deutsche Nationalbibliographie keretein kívül esik (apró nyomtatványok, disszertációk, pótlásként érkező régebbi anyag, idegennyelvű segédkönyvek stb.).

A címléírások puha fehér cédulára íródnak s ezeknek alapján vagy a Nationalbibliographie, vagy a házinyomda útján készülnek el a nyomtatott címléírások; jelentéktelenebb főcéduláknál megelégesznek a legépeléssel is. Az utalókat rendszerint egyenesen kartonra írják. Az összes többi katalógus és nyilvántartás is a nemzetközileg elfogadott nagyságú kartonokra íródik, kivéve természetesen a gyarapodási naplókat, melyek könyvalakúak és a periodika-nyilvántartásokat, melyekre speciális blanketták készülnek, felső szélükön a hónapok, hetek megjelölésével, hogy a rájuk alkalmazott színes pléhcsiptetők segítségével az egyes számok esetleges kérését szembe-tűnővé tehesék. A kartonok kulccsal rögzíthető acélrudakkal ellátott fadóbozokban vannak elhelyezve. A dobozokból cédulát kivenni, vagy oda valamit betenni csak az evvel megbízott tisztviselőnek szabad, hogy így a felelősség mindenkor megállapítható legyen. A felelősség szempontja egyébként is mindenütt előtérben marad: minden hely, amelyet a könyv befutott, dátummal, az osztály kezdőbetűjével és az intézkedő tisztviselő jelével rákerül a kísérő írásokra, hogy az ellenőrzés évek múlva is lehetséges legyen. Katalogizáláskor a címléírást készítő tisztviselőnek nemcsak a címléírás kéziratlapjára kell a dátumot és kezdőbetűjét felírnia, hanem a könyv címlapjának belső oldalát is megállapított jelével kell ellátnia, hogy a könyv alapján is bármikor meg lehessen állapítani katalogizálója kilétét.

Az alfabetaikus katalógus osztályán készülnek a felvételek az ún. Verleger-Katalog és a Sachkatalog számára is. Az előbbiről, mely a kiadók, ill. beszolgáltatók sorrendjében tünteti fel a könyvtár anyagát, fentebb már megemlékeztünk.

A Sachkatalog eleinte szakkatalógusnak indult, de a megfelelő szakemberek (s elsősorban az anyagiak) hiánya miatt ún. tárgyi katalógus lett belőle, bár az anyagnak az a része, amelyet annak idején szisztematikusan rendeztek, továbbra is ezen az alapon épül. Ez bizonyos egyenetlenséget szül ugyan, de egyelőre nem lehet rajta segíteni, mert most meg a régi részek átalakításához hiányoznak az előfeltételek. Gyakorlati szempontból kétségtelenül a tárgyi katalógus bizonyult hasznosabbnak a szakrendszerrel szemben. Míg az utóbbinál csak akkor találja meg valaki azt az alcsoportot, vagy

szót, aminek irodalma érdeklí, ha tárgyában tökéletes szakember, a tárgyi katalógusban különleges szaktudás nélkül is el tud igazodni, hiszen itt a könyv tárgya szerint megválasztott vezérszók abc sorban, szakra való tekintet nélkül következnek egymás után. Ezek a vezérszók erősebb kartonra vannak felírva olyképen, hogy beírott részük a katalógusanyag fölött kiemelkedjék. A vezérkartonra rá vannak írva olyan egyéb vezérszók, amelyek alatt a kutató további irodalmat is találhat. A tárgyi beosztásnak legtökéletesebb megvalósítási módja persze az lenne, ha minden cédulát annyiszor lehetne megírni, ahány helyen azt egyáltalán kereshetik (pld. egy Szibériáról szóló könyvet Oroszország, Ázsia stb. alá is be lehetne osztani). Ez természetesen óriási munkatöbbletet jelentene, a gyakorlatban tehát minden cédulát lehetőleg csak egy helyre osztanak be. Míg az alfabetikus és a kiadói katalógusba minden könyv és folyóirat cédulája bekerül, a Sachkatalogba csak a könyveké, mert a folyóiratokról külön szisztematikus katalógus készül, amely Schlagwort-Registerral van ellátva. A három nagy katalóguson kívül egyébként még egész sereg külön katalógus van: az olvasótermi és segédkönyvtári katalógusok mellett a külön- gyűjtemények is vezetnek mindenféle nyilvántartásokat.

Katalogizálás után a könyv megint tovább vándorol: ha jellege olyan, esetleg valamelyik speciális bibliográfiába való felvételre (ezekre vonatkozólag ld. Hans Krügernek a Magyar Könyvszemle előző számában megjelent cikkét); ha itt elintézték, vagy tartalma egyik bibliográfia körébe sem vág, végleges beállítási helye felé veszi útját. Minden könyv csak kötötten kerülhet a raktárba; még a legszerényebb füzetke is kap egy kemény papírfedelet. A könyvkötésnek kb. egy harmadát lebonyolító házi könyvkötészet és a házonkívüli műhelyek bizonyos jelzés alapján tudják, hogy az egyes műveket hogyan kell bekötöniök. A folytatások, sorozatok és folyóiratoknál úgy kerülük el mintakötet küldését, hogy az első kötés alkalmával a könyv hátáról mintalenyomatot készítenek s minden további alkalommal csak ezt küldik a kötésre kerülő művel, vagy évfolyammal, csupán a változtatást tüntetve fel, amit az eredeti mintán a szükséghez képest végezni kell. A kötési időhatár átlagban 2 hét, úgy hogy a kötetlenül beérkező munkák is legkésőbb 3 hét múlva a raktárba kerülnek.

A folyóiratok legutolsó évfolyamait (a legfontosabbak utolsó számának kivételével, melyek a folyóiratolvasóban ki vannak fektetve) külön folyóiratraktárban őrzik addig, míg az összes füzetek be nem futottak. Innen kerülnek aztán a könyvkötőhöz s onnan a könyvraktárba. A folyóiratraktárban, amely a legutolsó évben kb. 13.400 folyóiratot kezelt, a periodikák abc-sorrendben fekszenek egymás mellett, kemény papírlapokon, melyeknek lehajlított szélére fel van írva a folyóirat címe. Ez a rendszer az elkerülhetetlen átrendezéseket nem teszi oly kellemetlenné és körülményessé, mint a sokhelyütt használt rögzített címkekeretek.

A gyűjteményes és folytatásos munkákat a könyvraktárakban helyezik el, természetesen nem szorosan egymás mellett, hogy a gyarapodásokat mindig kényelmesen beállíthassák.

Az egyes művek felállítása egy-egy éven belül a beérkezés sorrendjében történik (a három fő nagyság-kategóriát természetesen figyelembe veszik). A folyó évben beérkező könyveket őrzik mindig a kölcsönzési helyiségekhez legközelebb eső raktárrészben, mert a tapasztalat szerint a legújabb könyvek a legkeresettebbek. Minden könyv színes papírdarabkára nyomott szignatúrával van ellátva. A háromféle színnel a különböző könyvnagyságokat különböztetik meg, a könyv jellegét a címkék alakjával is feltüntetik (egyes munkák címkéje négyzetű, sorozatoké kör alakú, folyóiratoké ovális). Így akadályozzák meg, hogy valamely könyv téves helyre kerüljön, ami köztudomásúlag egyet jelent az elveszéssel. A raktárak technikai felszerelése mintaszerű: tetszés szerint szabályozható, lépcső nélkül elérhető vasállványok, sűrű villanyhálózat, tolható könyvkocsik, minden emeletre felszerelt telefon, személy- és teherszállító liftvezetékek. A mintaszerű rend, könnyű áttekinthetőség és a gyors mozgást biztosító technikai apparátus teszi lehetővé, hogy 4—5 altiszt a legmozgalmasabb napon is el tudja látni a raktári üzemre háruló nem kis feladatokat (az utolsó évben pld. 240.000 kötetet mozdítottak ki a helyéből, ebből 170.000-et kétszer). A rend megőrzése érdekében a raktárba az oda és a kölcsönzéshez beosztottakon kívül senkinek sem szabad belépnie.

Vannak természetesen könnyebben hozzáférhető könyvek is

így elsősorban az olvasótermi kézikönyvtár. Ennek összeállítása és folytonos kiegészítése oly körültekintő módon történik, hogy a látogatók 760/0-a a raktárakból egyáltalán semmit nem rendel: beéri az olvasótermi anyaggal. A gyönyörűen felszerelt bibliográfiai segédkönyvtár ezzel szemben elsősorban házi használatra van szánva. A térképek különgyűjteményéből az olvasóterembe kell kérni a kívánt objektumot. Külön engedély kell viszont az ún. művész nyomatok gyűjteményének használatához. Itt a nyomdatechnika vagy bekötés szempontjából értékes anyagot raktározzák el és dolgozzák fel a legkülönbözőbb szempontokból. Vagy egyáltalán nem, vagy csak a legkivételesebb esetekben lehet hozzáférni a ki nem adható könyvek gyűjteményéhez, amely főleg szabadkőműves és diákegyesületi titkos kiadványokat, de legalább ugyanannyi, ha nem több pornográf könyvet és albumot rejt magában.

Hol és hogy történik már most a használat? Ennek főhelye a 206 ülőhellyel rendelkező olvasóterem, ahová mindenki bejuthat, aki évi 2 márkáért megváltja látogatójegyét. Az olvasóteremben mindenki maga szolgálja ki magát; a felügyelő tiszt csak arra ügyel, hogy csonkítások ne forduljanak elő. Ez a rendszer természetesen érthetővé teszi azt az intézkedést, hogy távozásnál mindenkit megvizsgálunk, nem visz-e ki könyvet. Hasonlóképp teljesen szabad a használati rendszer a 122 személyt befogadó folyóiratolvasóban is, ahol 4000-nél több folyóirat legfrissebb száma van kifektetve. Az olvasótermek szolgálatát tehát reggel 8-tól este 10-ig összesen 6 emberrel el lehet látni, nyolc óránként váltva a felügyelő tisztviselőket és a kijáratot ellenőrző inspekciónst. A nálunk szokásos kiszolgálási rendszerrel a személyzetnek nagyfokú igénybevétele járna együtt, hiszen 1929/30-ban a napi látogatók száma teljes két hónapon keresztül meghaladta a nekünk fantasztikusan hangzó ezres átlagot s a napi maximum 1236 személy volt.

Ez az óriási látogatottság részben azzal is magyarázható, hogy — mint fentebb említettük — a könyvtár magánosokkal szemben nem ismeri a házon kívüli kölcsönzést, ellenben három heti időtartamra bárki megrendelhet magának a raktárakból legfeljebb 10 könyvet az olvasóterembe. A megrendelés nagyjában a mi térítvé-

nyeinknek megfelelő lapok segítségével történik, melyeket az olvasó postaládához hasonló szekrénykébe ad le. Ezeket napjában négyszer ürtik és a megrendeléseket — melyeket minden könyvre vonatkozólag külön lapra kell írni — legtöbb esetben 2 óra alatt bonyolítják le. Ha a cédulán a kívánt könyv jelzete is fel van tüntetve, a megrendelés egyenesen a raktárba kerül kikeresés végett, még a jelzetnélküli cédulákat az ún. «Signierdienst»-hez továbbítják. Ez az alfabetikus katalógus alapján, esetleg bibliográfiai segédeszközök igénybevételével megállapítja, hogy a kért könyv a Bücherei állományában megvan-e s ha esetleg nincs, a könyvtár gyűjtési körébe tartozik-e. A «Signierdienst» élete eléggé zaklatott, mert a napi 605 átlag-rendelésből kb. 300-at neki kell jelzetekkel ellátni, ami hiányos, vagy téves adatszolgáltatás esetén néha igen bonyolult feladat. A szignált cédula végre a raktárba kerül. Itt az inspekciósok a kért könyvet kiveszik s helyébe kartonlapot tesznek, dátummal és kézjelükkel ellátva. Ha a kívánt mű ki van kölcsönözve, vagy helyén csak egy különgyűjteményre (segédkönyvtár, művészi nyomatok stb.) utaló kartonlap található, vagy esetleg újdonság lévén, még nem jutott be a raktárba, e körülményeket a kívánatlagra gondosan rávezetik. Ha így a megrendeléseket pozitív, vagy negatív eredménnyel elintézték, a felgyült anyagot a raktár egy meghatározott helyére hordják össze, ahol ellenőrzik, hogy a kikeresett mű tényleg azonos-e azzal, amit az olvasó kívánt. Az identifikálás után a könyveket liften a kölcsönzési osztályba szállítják.

Ez az olvasóterembe vezető folyosó két oldalán van elhelyezve: egyik oldalon az A—K kezdőbetűs olvasók számára van kölcsönzés, a másik oldalon az L—Z betűsök részére. A raktárból felérkező anyagot a megrendelők nevei szerint különválogatják és az abc sorrendjében polcokra fektetik. Azon rendelécédulákat, melyek ún. negatív jelzéssel (tehát könyv nélkül) jönnek vissza, az osztály vezetője még egyszer darabonkint átvizsgálja, hogy meggyőződjék: a raktáriak lelkiismeretesen végezték-e kötelességüket s esetleg más úton kísérelje meg a könyv előteremtését. Ha az olvasó a két óra leteltével jelentkezik megrendelt könyveiért, az egy csomóba készített anyagot kiadják neki; megrendelőlapjáról letépnek egy

szelvényt (az ún. «C-Abschnitt»-et) s a főlap tuloldalára ráütik a napi bélyegzőt. A C-szelvényeket jelzet szerint sorrendbe rakják: ez szolgál a kölcsönzött művek nyilvántartására. A térítvénylapok törzsrésze mindaddig, míg a könyv az olvasóteremben a kölcsönző kezében van, a kölcsönzők nevének alfabetikus sorrendjében külön őriztetik. Ha a kölcsönző könyveit félretéteti, megrendelési törzslapját kikeresik, beteszik a megfelelő könyvbe és azzal együtt nevének kezdőbetűje szerint a polcok megfelelő helyére fektetik. A következő napon már csak a nevét kell bemondania s már meg is kapja a félretett könyveket, melyekből a lapot megint kivesszik, napi bélyegzővel látják el s a pillanatnyi használók névsorába illesztik. A hátlap naponkénti lebélyegzése azért fontos, mert ha valaki három napon keresztül nem jelentkezik kikészített könyveiért, azokat automatikusan visszazállítják a raktárba. A kikölcsönzési határidő legfeljebb három hét, amikor is a könyveket feltétlenül vissza kell adni. Ez alkalommal a főlapról ismét letépnek egy szelvényt (ún. B-Abschnitt), a főrészt visszaadják a rendelőnek s a könyvet azonnal visszaküldik a raktárba, mert a B-szelvények alapján a napi forgalom lezajlása után este nyugodtan kiszedhetik a végleg visszaadott könyvek szelvényeit a «C-Abschnitt»-nyilvántartásból.

Lényegében véve ugyanez a kölcsönzés menete akkor is, ha egy könyvre hivatalos célból van szükség. A megrendelő tisztviselő ilyenkor a szekrénykébe két részre szakítható kívánatblankettát dob be, amelynek egyik felét a raktárban a könyv helyére állítják be, a másik felét pedig állandóan a könyvben kell tartani. A munkahelyiségek asztalain blanketta nélkül heverő könyveket minden nap könyörtelenül visszaviszik raktári helyükre.

Abban az esetben, ha a keresett könyv valamilyen okból nem hozzáférhető, a megrendelőnek joga van azt előjegyeztetni. Ha valaki például szerdán jegyeztetett elő egy könyvet, azt három egymásután következő szerdán keresik; ha használatban van, pontosan bekérik; ha a könyvkötőnél fekszik, megsürgetik stb. s az elintézés módjáról a rendelőt levelezőlapon értesítik. Az utolsó évben 4311 volt az előjegyzések száma. A könyvtár állományából ezek közül sikerült 4055 kívánságot (94%) kielégíteni, a többi ese-

tekben nem maradt más hátra, mint idegen könyvtárból kérni a kívánt munkát. Erre egyébként a könyvtár szintén készséggel vállalkozik.

A Deutsche Bücherei általában mindent megtesz, hogy az olvasóközönséget minél messzebbmenően kiszolgálja s ezáltal újabb és újabb rétegeket vonzzon magához. E célt szolgálja az ún. Bibliographische Auskunftstelle is, amely az elmúlt évben 8565 esetben adott felvilágosítást, sok alkalommal pedig terjedelmes bibliográfiákat állított össze. A könyvtárnak egyik legérdekesebb osztálya ez, ahol nagy bibliográfiai és enciklopédikus jártassággal, mozgékony-sággal és nem csekély leleményességgel lehet csak boldogulni: hogy a Bücherei itt is jó úton halad, mutatja az a körülmény, hogy újabban már jogi, kereskedelmi stb. ügyekben tájékozódást keresők is mind sűrűbben felkeresik tanácsért. Ugyancsak mind sűrűbben veszik igénybe «laikus» célokra a könyvtár fotokopiai műhelyét is, mely díjazás ellenében házilag készít fényképmásolatokat könyvekről, térképekről stb.

Az elmondottak talán némileg megérezékeltették, hogy a Deutsche Bücherei lépést tart a könyvtermelés mindinkább növekvő tempójával s másrészt a közönség mind jobban szaporodó igényeivel. De ezek után nem lesz meglepetés, hogy 122 rendes alkalmazott 8 órai munkaidő mellett is éppen hogy el tudja látni a munkát s hogy — bár a kb. negyven főnyi, napi 4—5 órát dolgozó gyakornok és gyakornoknő is segít a feladat megoldásában — állandó a panasz a személyzet elégtelenségére. Talán meg lehetne némi időt takarítani, ha lemondanának a mindenre kiterjedő statisztika-vezetésről, de ez viszont lemondást jelentene arról is, hogy az üzembről állandóan pontos képük legyen. Kétségtelenül akadunk itt-ott dupla munkára (pld. a leveleket fogalmazványról tisztázzák; a könyvfelvételeket szintén kéziratról gépelik), viszont mindent, amit csak lehet, blanketták segítségével intéznek el: nyomtatványmintáik száma 1929/30-ban 155 volt. A munkamegosztás szempontjából kétségtelenül hasznos berendezés az, hogy a tisztán adminisztratív teendőket (a posta bontása és szétosztása, ill. továbbítása, nyomtatványok, írószerek kezelése, költségvetési, személyzeti, karbantartási munkálatok előkészítése stb., stb.) külön iroda intézi. Külön hivatal a pénztár

is; ennek munkája szintén nagyszabású, hiszen a könyvtár évi költségvetése 650.000 márka körül mozog. Ezt az összeget — melyben az a alkalmazottak fizetése is bennfoglaltatik — a Német Birodalom, Szászország és Lipcse városa együttesen biztosítják, míg a könyvkiadók évente kb. 250—300.000 márka értékű nyomtatvány beszolgáltatásával támogatják könyvtárukat. Varatlanul felmerülő kisebb kiadásokban nagy segítségére van a Büchereinak a «Gesellschaft d. Freunde d. Deutschen Bücherei» nevű társadalmi egyesület.

Nem zárhatjuk le a Deutsche Bücherei felett tartott rövid szemlénket anélkül, hogy pár szót magának az épületnek ne szenteljünk. A monumentális palota minden részén meglátszik, hogy alig tizegynéhány esztendeje épült a speciális könyvtári szempontok teljes figyelembevételével. Az egyes helyiségek elrendezésében a főelv az volt, hogy az egymásra utalt munkakörök helyiségei egymás mellett legyenek elhelyezve. A raktárhelyiségek egymás fölé, nem pedig egymás mellé épültek s ennek megfelelően egymással és a kölcsönző osztállyal lift útján érintkeznek, mert a tapasztalat szerint a függőleges elhelyezéssel a közlekedés gyorsasága tökéletesebben biztosítható, mint a vízszintessel. A mai épület egyébként csak egy része a tervezett egésznek. Mai ötemeletes magassága meg fog maradni ugyan, de már felépítésekor készítettek egy kibővítési tervet, mely az olvasóterem, mint mag köré csoportosítja a később építendő részeket. Az akkori elképzelés szerint a könyvtár évente kb. 50.000 kötet fog gyarapodni, a mai épület tehát, melynek befogadóképessége 1,250.000 kötet, kb. 25 évig fog továbbépítés nélkül a követelményeknek megfelelni. Ezen az alapon egy 200 éves kiépítési tervezetet dolgoztak ki, mely alatt a könyvtár összesen 10 millió kötet beállítására lett volna kibővítendő. Az eddigi tapasztalatok azt mutatják, hogy a számítás túlságosan optimista (vagy pesszimista?) volt, mert az évi gyarapodás jóval meghaladja az előre elgondolt mértéket, az olvasóterem pedig már most is szűknek bizonyul a forgalom lebonyolítására. Az első pótépítkezést tehát 1937 helyett már a jelen, vagy jövő évben meg kell kezdeni.

Annai már most kétségtelenül megállapítható, hogy a Deutsche Büchereiben a világháború páratlan súlyos viszonyai közepette egy

határtalanul fejlődésképes, beláthatatlan jövőjű intézmény alapjait rakták le, mely évről-évre büszkébben és impozánsabban fogja hirdetni a német kultúra, áldozatkészség és szervezőerő nagyszerű teljesítőkéességét.

***

A könyvtár rövid multja alatt megtett bámulatos fejlődést világosan érzékelteti a következő táblázat, mely a Deutsche Bücherei-nak a német könyvtárak között elfoglalt helyét mutatja be alapításától a mai napig. Megjegyezni kívánom, hogy a 3. oszlopban szereplő «Megrendelések» rovatban foglalt számok nem teljesen fedik a «kikölcsönzött művek» fogalmát, mert a rendeléseknek kb. 80 0/0-át tudják csak rögtöni kikölcsönzéssel elintézni. A német könyvtárak mindazonáltal statisztikai kimutatásaikban az előbbi számot veszik alapul s így az összehasonlítás kedvéért nekem is ragaszkodnom kellett a német gyakorlathoz. Ennek előrebocsátása után álljon itt a táblázat:

É v	Állomány		Olvasók		Megrendelések	
	kötetszám	A DB sor- száma a né- met könyv- tárak közt	száma	A DB sor- száma a né- met könyv- tárak közt	száma	A DB sor- száma a né- met könyv- tárak közt
1913 és 14	60.000					
1915	115.000					
1916	170.000					
1917	200.000					
1918	245.000					
1919	295.000					
1920	350.000					
1921	400.000	13.	19.558	13.	11.878	13.
1922	450.000	13.	52.766	7.	33.768	11.
1923	490.000	13.	49.009	7.	30.365	12.
1924	534.000	9.	48.496	7.	34.310	13.
1925	590.000	9.	92.451	6.	67.258	11.
1926	644.000	8.	131.247	5.	96.568	10.
1927	711.000	6.	134.251	5.	128.892	6.
1928	771.000	5.	146.356	5.	143.799	6.
1929	841.000	4.	195.025	4.	181.334	5.
1930	918.000	3.	341.661	3.	207.057	3.

DR. MORAVEK ENDRE.